

2. Енциклопедія батьківства : посібник з сімейного виховання / авт. кол. за заг. ред. Є. І. Коваленко, С. В. Кириленко. – К. : КНТ, 2008. – 592 с.
3. Завадська, В. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.
4. Марко Вовчок. Народні оповідання / Марко Вовчок. – К. : Веселка, 1983. – 275 с.
5. Попович, М. Бути людиною / М. Попович. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.
6. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис ; упоряд., приміт. та вст. ст. М. М. Пазяка. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
7. Франко, І. Марія Маркович (Марко Вовчок). Посмертна згадка / І. Франко // Франко І. Твори у 20 т. – К. : Держлітвидав України, 1955. – Т. 17. – С. 444–447.
8. Хамітов, Н. Історія філософії : проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як мета антропології : навч. посібник зі словником / Н. Хамітов. – 3-е вид., перероб. та доп. – К. : КНТ, 2015. – 396 с.

Стаття надійшла 30.03.2017 року

УДК 821.161.2(092)

Леонід Козинський

(Умань, Україна)

e-mail: l.kozynsky@gmail.com

**«ЖИВИ, ТУРКМЕНИСТАН!»
ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ТУРКМЕНИСТАНУ В СПОГАДАХ
«ДАР ЕВДОТЕЇ» ДОКІЇ ГУМЕННОЇ***

II

Розглянуто художні особливості сформованого у спогадах «Дар Евдотеї» Докії Гуменної образу Туркменістану як країни зі своєрідним ландшафтом і кліматом, різноманітним національним життям. Вивчення письменницею туркменської мови, поїздка на мовну практику до далекої землі, повернення назад залишили у її спогадах найприємніші враження. Вже в Києві вона написала життєствердну книгу «Живи, Туркменістан!». Спогади про подорож до Туркменістану мають художні компоненти автобіографічної повісті зі значним змістотворчим публіцистичним компонентом, відтворюють низку історичних подій та барвисту галерею мемуарних портретів людей різних національностей.

Ключові слова: Докія Гуменна, особистість, «Дар Евдотеї», Туркменістан, спогади, репортаж.

Козинський Л. «Живи, Туркменістан!» Художественный образ Туркменистана в воспоминаниях «Дар Евдотеи» Докии Гуменной.

* Продовження. Початок див. у випуску 2 (8) за 2016 р.

Рассмотрены художественные особенности сложившегося в воспоминаниях «Дар Евдофеи» Докии Гуменной образа Туркменистана как страны со своеобразным ландшафтом и климатом, разнообразной национальной жизнью. Туркменский язык, поездка на языковую практику в далекую землю, возвращение назад оставили в её воспоминаниях приятные впечатления. Уже в Киеве она написала жизнеутверждающую книгу «Живи, Туркменистан!». Воспоминания о путешествии в Туркменистан имеют художественные компоненты автобиографической повести со значительным смыслообразующим публицистическим компонентом, воспроизводят ряд исторических событий и красочную галерею мемуарных портретов людей разных национальностей.

Ключевые слова: Докия Гуменная, личность, «Дар Евдофеи», Туркменистан, воспоминания, репортаж.

Kozynsky L. «Live, Turmenistan!» Art image of Turkmenistan in the memories «Gift of Eudothea» by Dokia Humenna.

The artistic features of the image of Turkmenistan as a country with peculiar landscape and climat, and variey of national life was considered in this article based on the memories of Dokia Humenna in the work «Gift of Eudothea». The writer, using her skills in the genre of reportage, vividly reproduced her place of residence and described the people she met in this land. Using the knowledge on Ukraine, she compared the characters of Ukrainians and Turkmen, singled out similar and different features of their life, socio-cultural, economic and political circumstances. Learning the Turkmen language, trip to the far land for language practice and returning back home remained in her memory as the most pleasant experience. Later in Kyiv, she wrote a life asserting book «Live, Turkmenistan! ». However, publishers, resorting to self-censorship, did not want to publish the manuscript fearing the punishing hand of the Bolshevik Party, as Dokia Humenna was declared «disloyal» to the Soviet regime. The memories of Dokia Humenna about the trip to Turkmenistan have the art components of autobiographical novel with considerable artistic journalistic component and recreate a series of historical events and colorful gallery of memoirs portraits of people of different nationalities.

Keywords: Dokia Humenna, personality, «Gift of Eudothea», Turkmenistan, memories, reportage.

Використовуючи мемуари як жанр спогадової літератури, Докія Гуменна у прозовій нефікційній розповіді відтворює реальні історико-політичні події в Радянському Союзі, який створив видимість незалежності союзних республік. Відкрита нею правда полягала в тому, що громадяни республік не так вже й спішили у «вільний союз», а керівництво республік контролювалося з Москви. Зокрема, письменниця зустрічю з представником влади розкриває вибудований спецслужбами з Москви тотальний контроль за громадянами союзних республік. Формальні ознаки недержавності союзних республік нею розкриті через власний досвід, коли, поїхавши подалі від своїх проблем, вона всеодно пильнувала за поведінкою, висловлюваннями. Вона пам'ятала про звинувачення у нелояльності до радянської держави СРСР, і хоч вона проживала в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (у статті

проф. М. Васьківа [2, с. 15] закралася неточність, бо на той час ще була назва УСРР – з 10 березня 1919 р., і тільки з 30 січня 1937 – узгоджена з Москвою назва УРСР. – Л. К.), в неї був паспорт СРСР. Тому їй дали відчутти в Наркомосвіти Туркменської Радянської Соціалістичної Республіки (ТРСР) руку та «недріміне око» спецслужб і партії більшовиків [8, с. 340].

Докія Гуменна завдяки своєму досвідові розпізнавала чорні справи державних діячів, що напоказ одягали біле вбрання. І тому не була в захваті від спілкування з чиновником-європейцем, який приховував за імітацією східної гостинності свою «гібридну» сутність. Письменниця в наступному абзаці розкриває підступність такого кроку, що перевершує сумнозвісну «східну підступність»: «Натерпілась же я від двох комсомольців у нашій групі після цієї прилюдної анкети! Як тільки могли, знущалися ці два парубійки блатняцького типу у ці дні, поки ми сиділи в ашхабадському гуртожитку та чекали, коли нас розподілять десь на райони. На кожному кроці вони старалися стероризувати мене: кпини, зауваги, прямі лайки – «буржуазная сволоч», «кулачка»... Та ж сама напасть, що й Урюпін у радіомовленні, що «трактористи» в «Плузі», тільки що тут нема де від них подітися і що ці говорили суржилом: «пайдьом подшамаєм», «грубо падрубалі» (гарно попоїли), «Во! На бальной с присипочкой!», «Не бузі!»...» [8, с. 340].

Письменниця отримала розподіл у Мерв і радо поїхала туди. Читач розуміє цю радість перебратися «в глибинку», де вона перестане нести тягар безпідставних звинувачень: їй має бути легше, бо може не ховатися у «радянський футляр». Тим більше, що мала побачити старовинну славу столиці могутньої держави: «Мерв! Колись – столиця багатого царства Бактріяни, тієї казкової країни Айр'янем-Веджо, де народився пророк Заратустра. Перекази й легенди малюють цей край, як квітучий розкішний сад, з буйними врожаями плодючої землі, з безліччю худоби, коней, черед і отар, густо залюднений, із селами, містами, а в них – палацами із журчливими водограями у палацових парках. Жили тут щасливі люди Айр'янем-Веджо» [8, с. 341–342].

Згодом письменниця відвідає різні області Туркменістану – Байрамлі, Чарджоу, Казанжик та інші місця. Вона побачить квітучі оази й пустельні чорні піски, гори й улоговини, річки й озера. Побачене послужило їй в подальшому, на все життя стало матеріалом для її творчої роботи. Не все з прочитаного до поїздки в Туркменістан підтвердилося як казкове й щасливе. Але й проза життя простих людей в Мерві пишеться нею твердо: «А тепер це – малесеньке містечко серед пустелі, зрошуване каналами, маленька станційка. Ліплені хатки з пласкими дахами. На околицях містечка – повстяні юрти. А далі – пісок, пустеля. В цій пустелі, кажуть

легенди, в цих пісках засипано немало твердинь і палаців, тут була колись першорядна іригація, що зрошувала цей край...

Тепер... маленька оаза, де плекають потроху бавовну» [8, с. 341–342].

Свої знання про історію цієї землі та її народи Докія Гуменна розширила завдяки активному проникненню в живе середовище – вона була на базарі в Чарджоу, жила в шатрі під Казанжиком, купалася там в цілющому сірчаному озерці, потрапляла в піщану бурю – «гураган» [Див.: 6, с. 69], бачила побудову шатра жінками й обряд входження в нього, майже одружилася з активістом Оразом, взнала наслідки відмови від шлюбу... Вона відчувала, що самій треба докладати зусиль, аби вивчити туркменську мову, адже курси мало дали практики, а держава фактично віддаляла від вивчення мови: «Що ж тут можна почути й побачити, коли ми живемо в кімнаті шкільного гуртожитку, маємо призначення працювати в райвиконкомі і не стикаємося з місцевою людністю, щоб набувати собі мовної практики? Ті кілька слів, що привезли ми з собою із Харкова, недостатні, а в райвиконкомі їх і не треба, бо все діловодство ведеться російською мовою» [8, с. 342].

Минувшина часто в її спогадах фігурує як сакральна малозвідана частина історії людства, що має ще відкрити таємниці рідної землі і власного родового походження. Тому вона притягувала Докію Гуменну до останніх років життя. Інтуїтивно письменниця прагне пов'язати минуле свого народу з історією Туркменістану та його людьми (а ми знаємо про такі зв'язки з несподіваної сторони: Є. Маланюк під час Першої світової війни служив у Туркестанській стрілецькій дивізії [15]). Життя поза межами Радянського Союзу дозволив їй познайомитися з матеріалами американських археологів, які біля Ашхабаду розкопали поселення з IV тисячоліття до н. е. [8, с. 343]. Окремо вона дякувала за працю С. П. Толстову та В. Й. Саріаніді, – бо «прочитала те, чого мені не вистачало, коли я була там» [8, с. 349].

Але емоції від захоплення старовинними артефактами, від своєї сміливості першопрохідця, і, як їй здавалося, своєї прозорливості, формували такі припущення про походження людини, її мови, що зовсім були незрозумілі читачам, навіть науковцям, зокрема, Ігореві Качуровському. Він категорично не сприймає як щось цінне видані Докією Гуменною у 1952 році в Нью-Йорку повість «Велике цабе» та «ще кілька книжок, базованих не стільки на матеріялах археології, як на власній лінгвістичній фантазії» [10, с. 671]. Та вже можемо сказати, що останні мовознавчі дослідження професора Костянтина Тищенка таки вказують на мовні зв'язки наших земель [Див.: 3; 23 і 24].

У спогадах «Дар Евдотеї» Докія Гуменна веде нефікційну розповідь про історичні, соціальні та культурні події в Туркменістані. Ці свідчення можна співставити з великою кількістю спогадової літератури, записок,

присвячених Туркменістану після завоювання Російською імперією її території, які, очевидно, не були доступні письменниці. Описані ще в ХІХ ст. Балхани, Казанжік, Гьок-тепе, Мерв, Байрамлі, Чарджоу, Дашогуз, Куня-Ургенч, Каспійське узбережжя та Амудар'я... На теперішній час читач може ознайомитися з працями Армінія Вамбері [1], Миколи Гродекова [5], Андрія Квітки [11], Миколи Кончевського [14], Євгена Маркова [16], Олексія Нікольського [19], Володимира Туган-Мирзи-Барановського [25] та багатьох інших мандрівників, науковців та служилих людей. Можна споглядати картини Тараса Шевченка [28] та фотографії Поля Надара [29], Х'ю Крафта [30] та ін. Сучасний читач може вивчати історію Туркменістану і з праць туркменських науковців, зокрема Руслана Мурадова [17] та Мурадгелди Соєгова [22], які прагнуть розкрити історію туркменського народу.

Здобутками туркменського народу, який використовує для прожиття невелику частину родючих оаз і долин, Докія Гуменна вважала уміння протистояти умовам посушливого пустельного клімату. Приїхавши з напівголодної України, де вже велася Москвою підготовка до вбивства українців через голодну смерть, вона насолоджувалася ситішим життям із солодкими динями й виноградом, раділа білому хлібові, м'ясу й молоку.

І скрізь читач очима письменниці бачить, як у побуті, одязі, звичаях туркмен правічна старовина сусідили з новими досягненнями техніки. Її Туркменістан постає не диким краєм, куди зовсім недавно, на кінцях штиків, несли російські війська з північного заходу «цивілізацію». Так сталося, що її ніхто з туркмен не образив, як в цьому й запевнював її найкращий інформатор Ораз [8, с. 342]. А от обікрали її європейці, одного з яких вона впізнала в агрономові науково-дослідної станції [8, с. 343]. Письменниця як звичайне явище сприймає наявність залізниці, моторизованих систем поливу на зрошувальних землях. Поява техніки мала свою велику історію, пов'язану з завоюванням Середньої Азії Російською імперією, про що збереглася велика мемуарна література [див. згаданих вище авторів. – *Л. К.*].

Про московське завоювання середньоазійських земель обмовилась Докія Гуменна під час розповіді про красу туркменських жінок, серед яких вона побачила «синьооких русявих туркменок»: «Тоді я думала, що це якісь правнучки московського завоювання Туркменістану, солдатські дарунки через кілька поколінь» [8, с. 342]. І якщо почитати опубліковані секретні матеріали полковника Миколи Гродекова [5] чи інших очевидців завоювання та інтеграції території, то вона мала всі підстави так думати, оскільки можна прочитати інформацію про появу в консервативно-патріархальному середовищі «публічних» жінок, алкоголізму й розповсюдження венеричних хвороб.

Докія Гуменна своїми спогадами про Туркменістан залишила особистий документ, живе свідчення краси туркменських жінок, яких вона наділяє епітетами «царствена», вони сидять, дожидаючись поїзда біля мервської станції, «гордо і незалежно», їх убранство несе відбиток величної старовини «хорезмійських цариць» [8, с. 342]. Окремо згадує про їх уміння ткати знамениті килими, які так сподобалися письменниці, що вона в Києві відтворила їх візерунки у паперовому вигляді. Хай до об'єктивної оцінки і додавалася суб'єктивність, але вона підкріплює її інформацією, почерпнутою пізніше з різних джерел, особливо фотографій, де всі можуть побачити величний вигляд туркменських жінок, «як вони показані на старовинних монетах, медальйонах, фресках, барельєфах. Ця одяга туркменок не міняється тисячоліттями і, як видно, тепер, під натиском советизації, не збирається зникати. – Чи справді? – Візьмім тільки одне «тапи». Нефертіті єгипетська фараонеса, стоїть у всіх музеях світу в такому «тапи», а вона – принцеса сусіднього мітаннійського царства. Геттські божества чи цариці показані на скельних барельєфах у таких самих «тапи»...» [8, с. 342].

Саме завдяки оповідям про жінок письменниця постає як дослідниця, яка розвиває свої думки, висловлює здогадки, що їх підтвердять майбутні дослідники: «Але тепер я думаю інакше: тут саме проживали європеїди з синіми очима та русим волоссям, масагети, саки, східня гілка європейських скитів. На західнім узбережжі Чорного моря є свої даки і гети. Майбутнім детективам доісторії доведеться ще розібрати, чого це за Каспієм на Сході і за Чорним морем на Заході дійшли до нашого часу однакові назви: теке – даки, масагети – гети» (розрядка Докії Гуменної. – Л. К.) [8, с. 342]. І треба сказати – робота ведеться, ці питання розглянуті в працях Омеляна Пріцака [Див.: 20], Костянтина Тищенка [Див.: 3; 23; 24].

Докія Гуменна не обійшла стороною й красу чоловіків, які мужньо трималися цих земель із часів Айр'янем-Веджо: «ці вперті текінці, що не посунули шукати нових земель та випасів, а залишилися у своїх рідних пісках. Стрункі, високі, гнучкі, майстерні наїзники, у своїх малинових «донах» і високих білих «тельпеках» (шапках) на голові. Я їх бачила у Мерві щодня і не могла намілуватися» [8, с. 342]. Очевидно, що письменниця відчувала духовну близькість туркменського народу до теллургічного культу українського селянства [Див.: 18].

Свою суб'єктивність і об'єктивність оцінювання побаченого й почутого письменниця мала змогу пізніше звіряти з доступними матеріалами й упевнюватися в ідентичності: «Тоді я такої зв'язаної картини не мала перед очима, але зате тепер ясно встає образ тих людей, що бачила 1932-го року влітку» [8, с. 343].

Ознайомитися вповні із життям Туркменістану письменниця не могла через обмежений час мовної практики. Тому вона описала тільки два

туркменських племені – текінців та йомудів, а також кілька захоплюючих штрихів залишила про відвідування базару у Мерві «афганцями чи то пак белуджами»: «Але ж гарні бо! Чудова людська раса! Очі величезні, блискучі, профілі орлині, зуби виблискують перлами, вираз якийсь дикошляхетний. Я ж то на них роздивлялася та задивлялася! Чи є ще де така краса?» [8, с. 342].

Від допитливого ока Докії Гуменної не вислизнули гендерні стосунки в Туркменістані, де патріархальні звичаї вживалися з матріархатом (знов-таки захоплено, зі знаком оклику, ділиться розпізнаним матріархатом у місії жінки будувати похідний дім – шатро: «Ну ж, матріархат!» [8, с. 345]). Загалом же письменниця не розділяла побутової нерівності, коли жінка повинна дотримуватися звичаїв жити на своїй половині, бути відсутньою за столом при гостях, мовчати, коли прислужувала: «Але... Жінок не було тут. Жінки, звичай каже, не сміють бути учасницями. Ми сиділи на паласах, нас тільки четверо, – три брати і я. Я – наче на голках, на душі шкребло...» [8, с. 348].

Пізнала письменниця на собі й обряд сватання-одруження, від якого відмовилася (хоч мати її потім і засуджувала: «Коли я потім розказувала мамі, що мало не вийшла заміж за туркмена, мама жаліла. «Треба було вийти! А потім би втікла!» От, не думала я, що моя мама така вільнодумна!» [8, с. 349]). Вона бачила, як горять очі у молоді при розповіді про віджилий вид збагачення через розбій – «аламан» [8, с. 346], і про звичку говорити про «калим», який уже ніколи не буде платитися, але про який пам'ятають: «Бачила вже активіста, кочовика, робітників, а тепер ще й службовців залізниці. Службовцем була туркменка з дітьми. Йомудські хлопчачки в розплесканих тельпеках, з блискучими розумними очима та перловими сніжистими зубами, усмішкою, що була наче відбиткою цього кришталевого повітря. Дівчатка, що їх мама-залізничниця називала: одну «Сім сувоїв шовку», а другу «Сім верблюдів». Це значить – вона за них матиме такий калім. Вона жартувала. Калім уже законом заборонений» [8, с. 349].

Побачена письменницею певна ідилія між туркменським народом та владою постійно піддавалася аналізу крізь призму власної світоглядної позиції, що «становить основне ядро особистості» [27, с. 68]. Коли в розмові з активістом-женихом Оразом почула про басмачів, які не визнавали радянської влади, то зробила свій висновок: «Ага, то Туркменістан не добровільно ввійшов до складу СРСР, – нотую я собі» [8, с. 346]. Докія Гуменна викривала маніпулятивність, гібридність ідеології радянської влади, як свого часу В. А. Туган-Мирза-Барановський, що мимоволі викрив у своєму розслідуванні маніпуляції з суспільною думкою про початок завоювання російськими імперськими військами Туркменістану. Він серед багатьох версій виправдання війни згадав саму

слабку причину: імперія взялася захищати «своїх» «підданих» йомудів від текінців, хоч вони ніколи не приймали зверхності імперії [Див.: 25].

З тексту спогадів читач знає про бажання Докії Гуменної написати хвалебну оду Туркменістану, з яким почула спорідненість – «А тут рідне все!» [8, с. 344]. Власне – книгу за зразком класичної «похвали», з відповідним заголовком, де буде проглядатися її знання туркменської мови: «Тезе, Туркменістан!», що означало «Живи, Туркменістан!» [8, с. 365]. До написання позитивного тексту її штовхала душевна і фізична сила, почерпнута на Сході: «Ще з місяць володіла я туркменським набутком: все тіло було як твердий тугий огірок, в пустелі всі товщі й вода випарилися. Носила я себе таку легку, як пір'їна, здорову духом і тілом» [8, с. 342].

Як письменниця, вона, звісно, прагнула самоствердження через твори, і їй здавалося, що після видання книжки про встановлення нових порядків в одній із республік її почнуть визнавати як ідеологічно виправлену: «Втомлена й виснажена, але з духом переможця над матеріалом, що з ним борюкалась усю зиму, я радію. Ось тепер уже відчиняться мені двері до друку! Я ж так чинила, як з усіх боків турукали: перебудувуйся! Вчись політичної грамоти! Читай газети! Дотримуйся пролетарської ідеології! – Я певна була, що вже ця книжка ідеологічно витримана. А що ж, ні? Про нове в Туркменістані, про розкріпачення жінки, розвиток бавовництва, про допомогу кочовим скотарям в час негоди... Як туркмени будують шатра. Оази і пустелі. Що ж тут невитримано ідеологічно?» [8, с. 365].

Докія Гуменна описує у спогадах свою «творчу кухню» стосовно розкриття теми та ідеї твору, його композиції: «Після повернення з Туркменістану я була переповнена своєю власною тематикою, що її мені ніхто не замовляв і що нею я жила. Це ж цікаво написати про Туркменістан округло все, розбито на окремі нариси, щоб вийшов цілий образ країни: бавовна, скотарство, звичаї і їх пережитки, розкріпачення жінки, пустеля, оази...» [8, с. 354].

Письменниця приходять до усвідомлення унікальності свого тексту, бо «такого в українській літературі наче й нема» [8, с. 354].

І ось внутрішні сили дали їй можливість написати твір: «Передо мною стояла мета і дай, Боже, тільки сил, а завзяття вистачало. Мріяла про той день, коли скажу: кінець» (розрядка Докії Гуменної. – *Л. К.*) [8, с. 354]. Але в умовах тоталітарної доби вже потрібні були навички маскування своєї суті перед загрозою репресій. Надрукувати книжку редактор журналу «Радянська література» Іван Ле та його секретар Яків Качура не захотіли і, поховавшись до «радянських футлярів», пояснень не дали: «Прочитав! Річ непогана, але друкувати не будемо!..» [8, с. 342].

Може, так небагатослівно озвучені оцінка та рішення були продиктовані бажанням перестраховатися в рік страшних репресій і

голодомору. І ще довго залишатись живим на маргінесах життя, як то констатує часом мемуарна література [Див.: 4]. А може, в очі видавцям кинувся контраст між її ситою мандрівкою по пустельних землях та голодоморним роком («А на вулицях голодні селяни молили: ЇСТИ!» [8, с. 363]) у загалом врожайній Україні. Адже партія більшовиків могла таке писання сприйняти як диверсію проти влади. Треба констатувати, що й інше видавництво – «Молодий більшовик» – без пояснень теж відмовилося друкувати книжку [8, с. 367]. З огляду на історію українського письменства радянського довоєнного періоду, факт, що не вийшла у світ книжка, менш страшний, ніж страчене в таборах життя письменниці чи видавців. А частину з написаного про Туркменістан вона в іншій жанровій формі надрукувала пізніше. Зокрема, зі створених тоді ж у процесі писання оповідань «Кайтарма», «Чари», «Ніяз і Гюллер» [8, с. 354], перше й останнє вийшли у збірці «Жадоба» [Див.: 6; 7], про яку так схвально відгукнувся І. Качуровський [9, с. 239].

Докія Гуменна не змогла видати книгу «Тезе, Туркменістан!», над якою натхненно працювала в умовах страшної зими 32/33 років, долаючи труднощі напівголодного життя по картковій системі [8, с. 350, 352]. Але час для письменниці показав, що «невихід у світ» книги «Тезе, Туркменістан!», яку вона писала впроголодь ще й на догоду системі, не став утратою для її творчості: «Більш уже нікуди не квапилася я з цим рукописом. Так і лежав він у мене та й не забрала його з собою, бо вважала слабкою річчю. Мабуть, добре, що ця книжка не побачила світу» [8, с. 367].

Та все ж образ Туркменістану залишився в її спогадах «Дар Евдотеї», текст яких засвідчив уміння автора перебувати в кількох іпостасях, як того вимагав жанр, «ставати обсерватором себе колишнього чи теперішнього й виступати одночасно об'єктом і суб'єктом власної оповіді» [26, с. 205].

Висновки. Художній образ Туркменістану в спогадах «Дар Евдотеї» Докії Гуменної складає одну з чудових сторінок її творчості, яка спрямована на служіння читачу. В кількох розділах спогадів про Туркменістан вона веде нефікційну оповідь про давно побачене й почуте, ділиться тогочасними переживаннями, дає їм оцінку з висоти прожитих років, часто спираючись на набуті пізніше знання. Її об'єктивно-суб'єктивні оцінки, часто збігаючись із оцінками авторів різноманітних спогадів, документів, а інколи й спростовуючи деякі твердження, творять новий і неповторний у своєму вираженні образ Туркменістану. Велична назва невиданої книги «Тезе, Туркменістан!» – «Живи, Туркменістан!» – відповідала її прагненню побажати добра й достатку туркменському народу, з яким почувала спорідненість, а країні – процвітання. Фактично ці побажання вона вдало реалізувала спогадами «Дар Евдотеї», оповіданнями «Кайтарма» та «Ніяз і Гюллер».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вамбери, А. Путешествие по Средней Азии [Електронний ресурс] / Арминий Вамбери. – М. : Издательская фирма «Восточная литература», 2003. – 320 с. – Режим доступу : <http://www.runivers.ru/upload/iblock/00b/Istoricheskii%20vestnik%20T89%201902.pdf>; <http://www.vostlit.narod.ru/Texts/rus12/Vambery/pred.htm> (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
2. Васьків, М. С. «Я побувала вдома! серед свого рідного народу»: Туркменистан у спогадах Докії Гуменної / М. С. Васьків // Наукові праці. Сер. : Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Т. 170, вип. 158. – С. 12–16.
3. Відкриття професора Тищенка: наші предки знали Заратустру : [інтерв'ю з Костянтином Тищенком [Електронний ресурс] / записав Володимир Ільченко, опубліковано 21 травня 2009]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/politics/223820-vidkrittya-profesora-tischenka-nashi-predki-znali-zaratustru.html> (дата звернення: 02.04.2017). – Назва з екрана.
4. Галич, О. На маргінесах життя (огляд мемуаристики) / О. Галич // Слово і час. – 1999. – № 10. – С. 62–67.
5. Гродеков, Н. И. Поездка ген. шт. полковника Гродекова из Самарканда через Герат в Афганистан (в 1878 году) [Електронний ресурс] / Н. Гродеков // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии [Секретно]. Вып. V. – СПб, 1883. – С. 58–107. – Режим доступу : http://starieknigi.info/Zhurnaly/SMA/SMA_05.pdf (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
6. Гуменна, Д. Кайтарма // Гуменна Д. Жадоба. Оповідання [Електронний ресурс] / Д. Гуменна. – Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1959. – С. 7–93. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/proza/1948-gumenna-d-zhadoba/> (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
7. Гуменна, Д. Ніяз і Гюллер / Д. Гуменна // Гуменна Д. Жадоба. Оповідання. – Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1959. – С. 95–124. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/proza/1948-gumenna-d-zhadoba/> (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
8. Гуменна, Д. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті : у 2 кн. / Д. Гуменна. – К. : Дніпро, 2004. – Кн. 1. Київські кручі. – С. 20–254; Кн. 2 : Жар і крига. – С. 256–504.
9. Качуровський, І. Гортаючи книжку Пахльовської [Pachlovska Oхana, Civiltà letteraria ukraina. Roma, 1998. 1110 p.] / І. Качуровський // Україна модерна. Стандарти науки і академічне середовище. – 2007. – Ч. 12. (1). – Київ – Львів : Критика, 2007. – С. 239–244. – Рец. на кн.: Охана Pachlovska: Civiltà letteraria Ukraina / О. Pachlovska. – Roma: Carossi Editore, 1998. – 1110 p.
10. Качуровський, І. Поезія Ліни Костенко / І. Качуровський // Качуровський І. Променисті силуети: Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 645–675.
11. Квитка, А. Поездка в Ахал-Теке. 1880–1881 [Електронний ресурс] / А. Квитка // Русский вестник. – 1883. – Т. 165. – № 5. – С. 258–291; № 6. – С. 575–605. – Режим доступу : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/M.Asien/XIX/1880-1900/Kvitka_A/text1.htm (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.

12. Козинський, Л. В. «Живи, Туркменістан!» Художній образ Туркменістану в спогадах «Дар Евдотеї» Докії Гуменної (Початок) / Л. Козинський // Філологічний часопис : збірник наукових праць / гол. ред. О. Ю. Зелінська. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. – Вип. 2 (8). – С. 126–134.
13. Коломієць, О. Мемуаристика як досвід біографічних творів у жіночій літературі ХХ – поч. ХХІ ст. (Дар Евдотеї Д. Гуменної як антитеза Жіночої ролі Л. Таран) / О. Коломієць // Літературознавчі студії : зб. наук. праць / редкол.: Г. Ф. Семенюк (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 33. – С. 232–237.
14. Кончевский, Н. Воспоминания невоенного человека об Ахал-Текинской экспедиции [Електронний ресурс] / Н. Кончевский // Дело. – 1881. – № 7. – С. 79–103. Публ. не окончена. – Режим доступу : https://www.directmedia.ru/bookview_114330_Delo_7_1881_god_Iyul/ ; <http://rus-turk.livejournal.com/277270.html>; (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
15. Маланюк, Є. Євген Мешковський / Є. Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень : в 2 т. Т. 2. Проза. – Торонто : Вид-во «Гомін України», 1962. – С. 263–291.
16. Марков, Е. Л. Россия въ Средней Азии: Очерки путешествія по Закавказью, Туркменіи, Бухарѣ, Самаркандской, Ташкентской и Ферганской областямъ, Каспійскому морю и Волгѣ: Въ 2-хъ томахъ и 6 частяхъ. Томъ І-й: Ч. І. Побережья Кавказа. Ч. ІІ. Въ Туркменіи. Ч. ІІІ. На Оксусѣ и Яксартѣ [Електронний ресурс] / Е. Марков. – СПб. : Типографія М. М. Стасюлевича, 1901. – 543 с. – Режим доступу : <http://www.runivers.ru/upload/iblock/81d/Markov%201.pdf> (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
17. Мурадов, Р. Древний Мерв. Город, в котором Абу Муслим провозгласил Багдадский халифат [Електронний ресурс] / Руслан Мурадов. – Режим доступу : <http://www.islam.ru/content/kultura/31138> (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
18. Наконечна, О. І. Духовне начало в осмисленні теллургічного культу українського селянства в романі Докії Гуменної «Діти Чумацького шляху» / О. І. Наконечна, Л. Б. Поліщук // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : збірник наукових праць / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Умань : Візаві, 2013. – Вип. 4. – С. 168–173.
19. Никольский, А. М. [доктор зоологии] Летние поїздки натуралиста [Електронний ресурс] / А. Никольский. – СПб., 1900. – Режим доступу : <http://rus-turk.livejournal.com/473615.html> (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
20. Прицак, О. Що таке історія України? / О. Прицак // СіЧ. – 1991. – № 1. – С. 53–60.
21. Родигіна, В. Ю. Збереження мовно-етнічної ідентичності в умовах еміграції (на матеріалі мемуаристики Докії Гуменної) [Електронний ресурс] / В. Родигіна // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2010. – Вип. 10. – С. 321–323. – Режим доступу : <http://eprints.cdu.edu.ua/203/2/visnyk10.pdf> (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.

22. Соегов, М. Туркменский полк, расформированный в 1917 году в Киеве (В связи со столетием начала Первой мировой войны) / [Електронний ресурс] / Мурадгелди Соегов // *Східний світ*. – 2013. – № 2–3. – С. 64–73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2013_2-3_11. – (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
23. Тищенко, К. Бактрійські греки і буддизм у топонімічних маркерах в Україні / К. М. Тищенко // *Мовні і концептуальні картини світу*. – 2014. – Вип. 47(2). – С. 402–443. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Администратор/Downloads/Mikks_2014_47\(2\)_48.pdf](file:///C:/Users/Администратор/Downloads/Mikks_2014_47(2)_48.pdf) (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
24. Тищенко, К. Ключі з Астурії від минулого України / К. Тищенко. – К. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – 528 с.
25. Туган-Мирза-Барановский, В. А. Русские в Ахал-теке [Електронний ресурс] / В. Туган-Мирза-Барановский. – СПб. : тип. В. В. Комарова, 1881. – [2], VIII, 176 с., 2 л. план. – Режим доступу: http://militera.lib.ru/h/tugan_mirza_baranovsky_va/index.html; (дата звернення: 23.04.2017). – Назва з екрана.
26. Черкашина, Т. Ю. Жанри прозової саморепрезентації [Електронний ресурс] / Т. Черкашина // *Філологічний дискурс*. – 2016. – Вип. 3. – С. 203–212. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2016_3_25.
27. Швець, Т. Синтез поглядів і переконань в автобіографічній літературі Докії Гуменної / Т. Швець // *Філологічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. В. П. Мацько*. – Хмельницький : ХГПА, 2015. – Вип. 1. – С. 67–68.
28. Шевченко, Т. Г. Повне зібрання творів : у 10 т. / відп. ред. В. І. Касіан. – К. : Вид-во Академії Наук УРСР, 1964. – Т. 9: Живопис, графіка 1851 – 1857 років. – VIII с. + 177 іл. + 112 с.
29. Paul Nadar au Turkestan, 1890 / [Електронний ресурс] / Paul Nadar. – Режим доступу : http://www.mediatheque-patrimoine.culture.gouv.fr/gallery/visite_nadar_turkestan.html#visite_4 (дата звернення: 27.11.2016). – Назва з екрана.
30. Krafft Hugues. A travers le Turkestan Russe / [Електронний ресурс] / Hugues Krafft. – Paris : Hachette et Cie, 1902. – 554 p. – Режим доступу : <https://archive.org/details/traversleturkest00kraf> (дата звернення: 27.11.2016). – Назва з екрана.

Стаття надійшла 24.04.2017 року

УДК 821.161.2(092)

Тетяна Хлівна
(Умань, Україна)
e-mail: khlivna1993@ukr.net

ОБРАЗИ УКРАЇНЦІВ У ПОВІСТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ «СТАРШИЙ БОЯРИН»

У статті розкрито образи повісті Тодося Осьмачки «Старший боярин». Увагу акцентовано на головних героях повісті – Гордієві Лундику і Варці Діяковській як